
Jasmina Moskovljević Popović

Uloga razvojnog korpusa pisanog jezika u formulisanju, praćenju i dostizanju obrazovnih standarda u oblasti *pisano izražavanje*

objavljeno v:

Hotimir Tivadar (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest.*

Obdobja 38. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019.

<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-38/>

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2019.

ULOGA RAZVOJNOG KORPUSA PISANOG JEZIKA U FORMULISANJU, PRAĆENJU I DOSTIZANJU OBRAZOVNIH STANDARDA U OBLASTI *PISANO IZRAŽAVANJE*

Jasmina Moskovljević Popović

Filološki fakultet, Beograd
jasmina.moskovljevic@fil.bg.ac.rs

DOI:10.4312/Obdobja.38.495-501

Pridobitev ustreznih znanj in veščin v ravnanju s pisnim jezikom se ocenjuje kot ena ključnih in nužnih kompetenc, ki jo je treba obvladati v procesu izobraževanja, ne glede na to, ali gre za usvajanje maternega ali tujega jezika. Končni cilji tega razvojnega procesa se v večini izobraževalnih sistemov formulirajo v obliki ustreznih standardov. Eden od načinov spremljanja stopnje realiziranosti posameznih standardov in njihovega uresničevanja v celoti je primerjanje proklamiranih ciljev na področju razvoja kompetenc za pisno komunikacijo s podatki iz razvojnega korpusa pisnega jezika. Osnovni cilj tega prispevka je obravnava in analiza možne vloge razvojnega korpusa pisnega jezika v formuliranju in realizaciji standarda na področju pisnega izražanja.

izobraževalni standardi, pisni jezik, razvojni korpus RAKOPS, srbski jezik

Acquiring the relevant knowledge and skills for using written language efficiently and effectively is among the key and necessary competencies that have to be developed in the educational process involving both mother tongue and foreign language acquisition. In the majority of educational systems, the ultimate goals of this developmental process have been explicitly stated as learning standards. Comparing the proclaimed goals in the area of developing written communication competencies with the data from the developmental corpus of written language is one important way to monitor the level of realisation of particular standards as well as their full implementation. The main aim of this paper is to explore and analyse the major role that the developmental corpus of the written language may have in formulating, monitoring and achieving the learning standards in the content area of *Writing*.

educational standards, written language, developmental corpus RAKOPS, Serbian language

1 Uvod

Usvajanje pisanog oblika standardnog jezika i sposobnost njegove adekvatne i funkcionalne upotrebe u različitim sferama ličnog i profesionalnog života jedan je od deklariranih ciljeva obrazovanja, što nije nimalo slučajno – više nego ikada ranije različiti oblici komunikacije pisanim putem dobijaju na značaju i postaju dominantan oblik produkcije, recepcije i razmene informacija. Shodno tome, sticanje odgovarajućih znanja i veština u baratanju pisanim jezičkim izrazom smatra se

jednom od ključnih i neophodnih kompetencija kojom se mora ovladati tokom obrazovnog procesa, bez obzira da li je reč o usvajanju maternjeg ili stranog jezika. Krajnji ciljevi ovog dugotrajnog procesa, koji otpočinje usvajanjem osnovnih formi pisane komunikacije i traje, praktično, dokle god se pojedinac tokom obrazovanja, ili kasnije, tokom života, suočava sa novim tipovima i žanrovima tekstova, u većini obrazovnih sistema formulišu se u obliku odgovarajućih standarda za svaki nivo obrazovanja. Formulacija standarda nije, međutim, dovoljna. Uz nju je neophodno definisati i načine i stepene realizacije pojedinih standarda. Iako nije uvek dostupan, jedan od najboljih načina praćenja stepena realizovanosti pojedinačnih standarda, kao i njihovog ostvarenja u celini, jeste poređenje proklamovanih ciljeva u oblasti razvoja kompetencija za pisanu komunikaciju sa podacima iz razvojnog korpusa pisanog jezika. Iako je osnovni cilj ovog izlaganja da razmotri i analizira moguću ulogu razvojnog korpusa pisanog srpskog jezika (RAKOPS-a) pri formulisanju i realizaciji standarda u oblasti *Pisano izražavanje* na primeru srpskog obrazovnog sistema, izneti uvidi i rezultati šireg su značaja i mogu se generalizovati na ulogu razvojnih korpusa u ovladavanju standardnim jezičkim kodom i u drugim obrazovnim sredinama.

2 Obrazovni standardi u oblasti *Pisano izražavanje*

U Republici Srbiji obrazovni standardi za kraj obaveznog obrazovanja (po okončanju 8. razreda) i za kraj prvog ciklusa obaveznog obrazovanja (po okončanju prva četiri razreda osnovne škole) usvojeni su tokom 2010. i 2011. godine, a naredne školske godine, posle kraće pripreme i obuke učitelja i nastavnika, počela je njihova primena u svim školama na teritoriji zemlje u kojima se nastava prati na srpskom jeziku kao maternjem. Na razvoju, formulisanju i proveru standarda za pojedine tematske oblasti/predmete zajednički su radili timovi učitelja, osnovnoškolskih i srednjoškolskih profesora, profesora univerziteta, kao i razvojni pedagogi i psiholozi (Марчетић *et al.* 2010, 2011). Standardi su definisani kao »iskazi o temeljnim znanjima, veštinama i umenjima koje učenici treba da steknu do određenog nivoa u obrazovanju«, a operacionalizovani su u terminima merljivog ponašanja učenika, uz napomenu da se očekuje »da budu zasnovani na odgovarajućim empirijskim podacima« (Марчетић *et al.* 2010: 5).

Kad je o predmetu *Srpski jezik* reč, obrazovni standardi za kraj prvog ciklusa obaveznog obrazovanja obuhvataju standarde postignuća za pet oblasti: 1. govorna kultura, 2. veština čitanja i razumevanje pročitano, 3. pisano izražavanje, 4. gramatika i leksikologija i 5. književnost. U okviru svake oblasti (osim za oblast govorna kultura) zahtevi su definisani na tri različita nivoa postignuća: osnovni, bazični nivo (sadrži opise znanja i umenja koja imaju gotovo svi, a najmanje 80% učenika), srednji nivo (sadrži opise znanja i umenja koja će dostići najmanje 50% učenika) i napredni nivo (obuhvata opise znanja i umenja koja bi trebalo da poseduje oko 25% učenika).

U oblasti *Pisano izražavanje* na osnovnom nivou učenik/učenica trebalo bi da zna i ume da: 1. piše pisanim slovima ćirilice, 2. ume da se potpiše, 3. počinje rečenicu velikim slovom, završava je odgovarajućim interpunkcijskim znakom, 4. upotrebljava veliko slovo prilikom pisanja ličnih imena, naziva mesta (jednočlanih), naziva škole, 5. piše

kratkim potpunim rečenicama jednostavne strukture, 6. izdvaja naslov, uglavnom se drži teme, 7. prepričava kratak jednostavan tekst (do 400 reči), 8. koristi skroman fond reči (u odnosu na uzrast) i pravilno ih upotrebljava, 9. piše kratku poruku (o tome kuda ide, zašto kasni, i sl.), 10. piše čestitku (za Novu godinu, rođendan), pozivnicu (za rođendansku proslavu, zabavu), razglednicu (sa letovanja, zimovanja, ekskurzije) (Марчетић *et al.* 2011: 3). Na istom uzrastu na srednjem nivou postignuća od učenika/učenice se očekuje da: 1. zna i koristi oba pisma (ćirilicu i latinicu), 2. poznaje određena pravopisna pravila (koja se eksplicitno navode), 3. piše jasnim i potpunim rečenicama, 4. drži se teme i izlaganje organizuje oko osnovne ideje teksta koju potkrepljuje odgovarajućim detaljima, 5. jezički izraz prilagođava komunikativnoj situaciji (formalnoj/neformalnoj), 6. sastavlja kratak narativni tekst, 7. sastavlja kratak deskriptivni tekst, 8. koristi fond reči primeren uzrastu i upotrebljava sinonime (npr. da izbegne ponavljanje), 9. ispravlja svoj tekst (kritički čita napisano, popravlja tekst i ispravlja greške), 10. ume da popuni jednostavan obrazac sa osnovnim podacima o sebi, 11. piše pismo (privatno) i ume da ga adresira (*ibid.*: 6). Na naprednom nivou se očekuje da učenik/učenica: 1. piše jasnim, potpunim, dobro oblikovanim rečenicama i koristi raznovrsne sintaksičke konstrukcije, uključujući i složene, 2. jasno strukturira tekst (uvodni, središnji i završni deo teksta) te dobro raspoređuje osnovnu informaciju i dodatne informacije unutar teksta i pasusa, 3. prilagođava jezičko-stilski izraz tipu teksta, 4. sastavlja kratak ekspozitorni tekst, 5. koristi bogat fond reči (u odnosu na uzrast), 6. izdvaja pasuse (*ibid.*: 8).

Obrazovni standardi za kraj obaveznog obrazovanja znatno su kompleksniji. Za predmet *Srpski jezik* definisani su za sledeće oblasti: 1. veština čitanja i razumevanje pročitano, 2. pisano izražavanje, 3. gramatika, leksika; narodni i književni jezik i 4. književnost, a u dokument je uključena i napomena da »u obrazovne standarde, posle odgovarajućih ispitivanja i određivanja nivoa, treba uključiti i oblast usmeno izražavanje« (Марчетић *et al.* 2010: 9). Kad je o oblasti *Pisano izražavanje* reč, učenik/učenica bi na osnovnom nivou trebalo da: 1. zna i koristi oba pisma (ćirilicu i latinicu), 2. sastavlja razumljivu, gramatički ispravnu rečenicu, 3. sastavlja jednostavan ekspozitorni, narativni i deskriptivni tekst i ume da ga organizuje u smisaone celine (uvodni, središnji i završni deo teksta), 4. ume da prepriča tekst, 5. svoj jezik prilagođava medijumu izražavanja (govoru, odnosno pisanju), temi, prilici i sl.; prepoznaje i upotrebljava odgovarajuće jezičke varijetete (formalni vs. neformalni), 6. vlada osnovnim žanrovima pisane komunikacije: sastavlja pismo, popunjava različite obrasce i formulare s kojima se susreće u školi i svakodnevnom životu, 7. zna da se služi školskim izdanjem *Pravopisa*, 8. primenjuje pravopisnu normu u jednostavnim primerima, 9. ima izgrađenu jezičku toleranciju i negativan stav prema jeziku diskriminacije i govoru mržnje (*ibid.*: 10). Na srednjem nivou učenik/učenica trebalo bi da zna i ume da: 1. sastavlja ekspozitorni, narativni i deskriptivni tekst, koji je celovit i koherentan, 2. sastavlja vest, referat i izveštaj, 3. piše rezime kraćeg i/ili jednostavnijeg teksta, 4. zna osnovne osobine govornog i pisanog jezika, 5. zna pravopisnu normu i primenjuje je u većini slučajeva (*ibid.*: 13). Na kraju, na naprednom nivou učenik/učenica bi trebalo da zna i ume da: 1. organizuje tekst

u logične i pravilno raspoređene pasuse, određuje prikladan naslov tekstu i podnaslove delovima teksta, 2. sastavlja argumentativni tekst, 3. piše prikaz (knjige, filma, pozorišne predstave i sl.), reportažu i raspravu, 4. piše rezime dužeg i/ili složenijeg teksta, 5. dosledno primenjuje pravopisnu normu (*ibid.*: 15).

Kako se već na prvi pogled uočava, sadržaj izloženih standarda heterogene je strukture i različitog nivoa »granulacije« – dok je u pojedinim slučajevima stepen njihove operacionalizacije detaljan (kao, na primer, kada se eksplicitno nabrajaju pravopisna pravila koje učenik/učenica treba da poznaje i primenjuje na određenom uzrastu i/ili nivou postignuća), dotle se sadržaj većine drugih navodi u krajnje opštim, neizdiferenciranim terminima i kategorijama (»piše rezime kraćeg i/ili jednostavnijeg teksta«, pri čemu ni dužina, ni jednostavnost teksta nisu ni na koji način bliže određeni niti iskazani u okviru nekog egzaktnog i empirijski proverljivog sistema mernih jedinica). Ili se, kao u standardima za kraj prvog ciklusa školovanja, upotrebljava isti kvantifikator, ali se njegovo značenje sasvim sigurno mora različito shvatiti – standard 7 na osnovnom nivou glasi: »prepričava kratak jednostavan tekst (do 400 reči)«, a standardima 6 i 7 na srednjem nivou se od učenika očekuje posedovanje kompetencija za sastavljanje »kratkog narativnog«, odnosno, »kratkog deskriptivnog« teksta. Kako se ne tom uzrastu (9–10 godina) sastavljanje teksta od 400 reči nikako ne može odrediti kao »sastavljanje kratkog teksta« (Moskovljević Popović, Marinković Dinić 2015: 324), jasno je da sintagma *kratak tekst* u standardu vezanom za prepričavanje označava sasvim drugu numeričku vrednost od one koja se podrazumeva u standardima vezanim za produkciju narativnog/deskriptivnog teksta.

Ovo, naravno, nikako ne treba da uputi na pogrešan zaključak da autori standarda nisu bili dovoljno prilježni i obazrivi prilikom njihovog formulisanja. Naprotiv, ovakve formulacije standarda u oblasti jezičkih kompetencija uopšte, a posebno kada je reč o pisanom jeziku, prisutne su i u drugim obrazovnim sistemima (Cox *et al.* 2013) i posledica su nedostatka pouzdanih podataka o razvojnom toku pisanog jezičkog izraza. Naime, nasuprot brojnim istraživanjima koja se bave usvajanjem različitih aspekata govora i usmenog jezika u celini, ispitivanja usvajanja pisanog jezičkog izraza, a posebno ispitivanja koja bi određenu populaciju pratila u dužem vremenskom periodu, još uvek su vrlo retka i gotovo da ih ni nema. Ovo svakako predstavlja vrlo veliku poteškoću ne samo kada je reč o formulisanju obrazovnih standarda za maternji jezik za pojedine uzraste i nivoe obrazovanja, već i kada je reč o izradi uzrasno prilagođenih kurikuluma i didaktičkih materijala koji bi obezbedili postizanje opšteproklamovanih ciljeva vezanih za ovladavanje standardnojezičkom normom, nezavisno od toga o kom je jeziku i obrazovnom sistemu reč.

3 Razvojni korpus pisanog srpskog jezika (RAKOPS)

Sistematsko praćenje usvajanja pisanog jezika i identifikovanje ne samo lingvističkih, već i širih, socijalnih parametara koji ga determinišu sigurno je najpouzdaniji način da se problemi pobrojani u prethodnom segmentu teksta uspešno prevaziđu i razreše. Razvojni korpus pisanog srpskog jezika (RAKOPS) nastao je upravo sa tim ciljem – da se omoguću sistematsko i pouzdano praćenje različitih

aspekata razvoja pisanog jezičkog izraza na uzrastu od 9 do 18 godina, odnosno u periodu od trećeg razreda osnovne do okončanja srednje škole. Trenutno je završena prva faza formiranja ovog korpusa, koja je trajala od 2010. do 2018. godine. Tokom ove faze prikupljeno je 6712 tekstova čiji su autori učenici od 3. do 8. razreda, iz preko 80 škola sa teritorije cele Srbije. Škole se, prema veličini naselja u kome se nalaze, svrstavaju u tri osnovne grupe – gradske, prigradske i seoske. Prikupljeni su tekstovi različitih tipova – narativni, deskriptivni, ekspoziorni i argumentativni. Svaki učenik je u istraživanju učestvovao u dva navrata, u razmaku od deset dana do dve nedelje. Svi učenici dobijali su isto, unapred pripremljeno uputstvo opšteg karaktera za tip teksta koji su pisali, a svaki učenik pisao je dva različita rada, odnosno dva različita tipa teksta. Teme su bile naznačene samo okvirno i upućivale na šire sadržajno polje i očekivani tip teksta, dok su učenici sami davali naslove svojim radovima. Broj radova prikupljen na svakom uzrastu približno je jednak (≥ 1000), kao što je jednak i broj tekstova različitih tipova/žanrova (≥ 1500) koji su uključeni u korpus. Učenici su samostalno odlučivali o tome koje će pismo koristiti (ćirilicu ili latinicu). Tokom istraživanja prikupljeni su i podaci o uzrastu i polu ispitanika, razredu i školi koju pohađa, opštem uspehu u prethodnom razredu i oceni iz srpskog jezika. Ovakvim dizajnom obezbeđeno je da sadržaj korpusa bude reprezentativan i izbalansiran u odnosu na uzrast i pol ispitanika i tipove/žanrove teksta, kao što je omogućeno i dosledno praćenje većine relevantnih sociodemografskih varijabli.¹

Uz obilje činjenica o opštem toku razvoja pisanog jezičkog izraza, analiza podataka dostupnih u RAKOPS-u te njihovo poređenje sa zahtevima formulisanim u obrazovnim standardima na različitim nivoima postignuća omogućava sistematsko i empirijski pouzdano praćenje realizacije standarda u oblasti *Pisano izražavanje*. Pošto su u korpus u podjednakom broju uključeni različiti tipovi tekstova, moguće je pratiti razvoj sposobnosti za pisanje pojedinih tipova/žanrova teksta, odnosno napredovanje u produkciji narativnih, deskriptivnih, ekspoziornih i argumentativnih tekstova i praviti poređenja ne samo njihovih razvojnih tokova (koji se inače značajno razlikuju; Deane *et al.* 2008: 15–16), već i svakog pojedinačnog elementa njihove strukture na fonetskom, grafemskom, morfološkom, sintaksičkom, leksičkom, semantičkom, pragmatičkom i tekstualnom nivou, bez obzira da li je on obuhvaćen sadržajem nekog obrazovnog standarda ili ne. Uz kvalitativnu, dostupna je i kvantitativna obrada jezičkog materijala iz korpusa, što omogućava uočavanje i formulisanje različitih kvantitativnih zakonitosti koje karakterišu razvoj sposobnosti za pisano izražavanje, a to dalje otvara put za uspostavljanje čvrsto empirijski i kvantitativno zasnovanih pragova postignuća za određene uzraste i segmente učeničke populacije.

Istovremeno, uz praćenje različitih parametara razvoja lingvističkih kompetencija, RAKOPS omogućava i sistematsko praćenje uticaja svakovrsnih socijalnih varijabli na razvoj pisanog jezičkog izraza – na osnovu podataka dostupnih u korpusu moguće je pratiti ne samo kovaranje različitih lingvističkih, već i kovaranje socijalnih i

1 Upravo ova izbalansiranost u broju radova u odnosu na uzrast, kao i u odnosu na žanr/tip teksta predstavlja osnovnu razliku između RAKOPS-a i korpusa Šolar i Šolar-Clear (Kosem *et al.* 2011; Arhar Holdt *et al.* 2017; Rozman *et al.* 2018).

lingvističkih varijabli, kao što je omogućeno i merenje njihovih međusobnih interakcija i uticaja.

4 Diskusija i zaključak

Precizno definisanje obrazovnih standarda za sve oblasti, pojedinačne predmete i nivoe obrazovanja smatra se maltene uslovom *sine qua non* u savremenim obrazovnim sistemima. Iako bi svi standardi, pa i oni koji se odnose na kompetencije u oblasti pisanog izražavanja trebalo da budu empirijski zasnovani, u većini obrazovnih sistema oni su to samo u izvesnoj meri. Naime, iako faza definisanja i formulisanja standarda, a posebno određenje adekvatnih nivoa postignuća za pojedine nivoe obrazovanja obično podrazumeva i odgovarajuća psihometrijska ispitivanja, standardi u oblasti pisanog izražavanja mahom se određuju na osnovu parcijalnih merenja samo nekih od komponenti koje konstituišu kompetenciju za uspešno i svrsishodno pisano izražavanje. Ovakav način njihovog determinisanja omogućava uočavanje korelativnih, ali ne i uzročno-posledičnih odnosa između uzrasta (i drugih socijalno relevantnih varijabli) i različitih lingvističkih varijabli koje su značajne za konstituisanje i razvoj sposobnosti za pisano izražavanje.

Nasuprot tome, postojanje dobro strukturiranog, reprezentativnog razvojnog korpusa pisanog jezika, kakav je RAKOPS, omogućava da se uočeni problemi koji se javljaju pri definisanju, formulisanju i, posebno, uzrasnom »kalibriranju« obrazovnih standarda u oblasti pisanog izražavanja prenebregnu, te da se uspostavi jedinstven sistem njihovog empirijski zasnovanog i adekvatno strukturiranog formulisanja, razvoja i praćenja.

Literatura

- ARHAR HOLDT, Špela, KOSEM, Iztok, GANTAR, Polona, 2017: Corpus-Based Resources for L1 Teaching: The Case of Slovene. Ann Marcus-Quinn, Triona Hourigan (eds.): *Handbook on Digital Learning for K-12 Schools*. Cham: Springer International Publishing. 91–114.
- KOSEM, Iztok, ROZMAN, Tadeja, STRITAR, Mojca, 2011: How do Slovenian primary and secondary school students write and what their teachers correct: a corpus of student writing. *Proceedings of the Corpus Linguistics 2011 conference, 20-22 July 2011*. Birmingham, UK. www.birmingham.ac.uk/documents/college-artslaw/corpus/conference-archives/2011/Paper-198.pdf (pristupljeno 10. 5. 2019)
- COX, Cristián, DE PADUA, Elisa, MECKES, Lorena, 2013: Learning Standards, Teaching Standards and Standards for School Principals: A Comparative Study. *OECD Education Working Papers* 99. 18–31.
- DEANE, Paul, ODENDAHL, Nora, QUINLAN, Thomas, FOWLES, Mary, WELSH, Cyndi, BIVENS-TATUM, Jennifer, 2008: *Cognitive models of writing: Writing proficiency as a complex integrated skill*. ETS Research report RR-08-55. www.ets.org/Media/Research/pdf/RR-08-55.pdf (pristupljeno 20. 8. 2017)
- МАРЧЕТИЋ, Адријана, АНТИЋ, Александра, СТАНИЋ, Александра, ИВАНИЋ, Душан, СИМИЋ МИШИЋ, Ката, ЖИГИЋ, Татјана, КЛИКОВАЦ, Душка, МОСКОВЉЕВИЋ ПОПОВИЋ, Јасмина, ШОФРАНАЦ, Татјана, МРКАЉ, Зона, ЈОВАНОВИЋ, Славка, РИКАЛО, Милорад, КИРОВСКИ, Надежда, ЛАКИЋЕВИЋ, Светлана, ПЛУТ, Дијана, 2010: *Образовни стандарди за крај обавезног образовања за наставни предмет Српски језик*. Београд: Министарство просвете и Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања.

- МАРЧЕТИЋ, Адријана, АНТИЋ, Александра, СТАНИЋ, Александра, ИВАНИЋ, Душан, СИМИЋ МИШИЋ, Ката, ЖИГИЋ, Тајјана, КЛИКОВАЦ, Душка, МОСКОВЉЕВИЋ ПОПОВИЋ, Јасмина, ШОФРАНАЦ, Тајјана, МРКАЉ, Зона, ЈОВАНОВИЋ, Славка, РИКАЈО, Милорад, КИРОВСКИ, Надежда, ЛАКИЋЕВИЋ, Светлана, ПЛУТ, Дијана, 2011: *Образовни стандарди за крај првог циклуса обавезног образовања*. Београд: Министарство просвете и Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања.
- MOSKOVLJEVIĆ POPOVIĆ, Jasmina, DINIĆ MARINKOVIĆ, Milica, 2015: O razvojnem korpusu pisanog jezika i mogućnostima njegove primene u praćenju jezičkog razvoja. *Анали Филолошког факултета XXVII/2*. 317–327.
- ROZMAN, Tadeja, STRITAR KUČUK, Mojca, KOSEM, Iztok, KREK, Simon, KRAPŠ VODOPIVEC, Irena, ARHAR HOLDT, Špela, STABEJ, Marko, LASKOWSKI, Cyprian, KLEMENC, Bojan, 2018: *Developmental corpus of Slovene (without language corrections) Šolar-Clear*. Slovenian language resource repository CLARIN.SI. <http://hdl.handle.net/11356/1150>.